

Список використаних джерел:

1. Лларіон. Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родини / Лларіон. – Вінніпег, 1964. – 72 с.
2. Лларіон. Віра. Слово во врем'я люте / Лларіон. – Холм, 1944. – 19 с.
3. Лларіон. Українська культура і наша церква. Ідеологія Української православної Церкви. Життєпис / Лларіон. – Вінніпег : Накладом Товариство «Волинь», 1991. – 84 с.
4. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка : навчальний посібник / І.О. Кучинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 104 с.
5. Кучинська І.О. Духовні джерела Івана Огієнка : навчальний посібник / І.О. Кучинська, – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. – 88 с.
6. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки / І.І. Огієнко. – Жовква, 1936. – 72 с.

The article highlights the key value orientations spiritual and moral formation of personality in pedagogical views of prominent national figure of Ivan Ohienko. It is emphasized that the Orthodox Church scientist regarded as an indispensable component of the process of formation of a «conscious Ukrainian nation». The attention is focused on the fact that Christian ethics should be the foundation of spiritual and national education systems. Stresses the importance of the spiritual consciousness of the younger person. Updated educational function of the Bible emphasizes its importance in shaping the spiritual and philosophical value orientation of children and youth.

Key words: Ivan Ohienko, christian values, spirituality, consciousness, personality, education.

Отримано: 20.02.2017 р.

УДК 37+811.161.2:001(477)(092)

О. В. Мартіна

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА І РОЗВИТОК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті описано педагогічні й лінгвістичні умови формування мовної особистості та способи покращення комунікативної діяльності молодших школярів на початковому етапі навчання; розглянуто аспекти засвоєння правильності мовлення; окреслено шляхи покращення культури мовлення учнів та удосконалення практичної підготовленості вчителя до роботи з дітьми. Нові тенденції шкільної мовної освіти передбачають посилення практичної спрямованості процесу опанування рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку учнів. Плекання мовної особистості, яка утверджуватиме статус української мови як державної і рідної, є одним з пріоритетних завдань, які поставлені перед вищою школою сучасним суспільством.

Ключові слова: мовна особистість, культура мови, культура мовлення, комунікативна діяльність, рідна мова, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, професійна діяльність, граматична правильність, зв'язне мовлення.

Сучасні пріоритети розвитку освіти вимагають створення якісно нової школи, зорієнтованої на виховання особистості нового типу, спроможної самостійно приймати нестандартні рішення, здійснювати вільний вибір, творчо мислити, гнучко реагувати на зміни обставин.

Проголосивши людину найвищою цінністю, наша держава стала на шлях втілення гуманістичних ідей у педагогічну теорію та практику. Тому навчання в сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності й творчості.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено основну мету державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає у створенні умов для розвитку особистості і самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя. Це вимагає переходу від директивної до особистісно зорієнтованої моделі навчання й виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів, які забезпечуватимуть розвиток внутрішніх можливостей учнів, їхніх потреб, інтересів, творчих здібностей [4, с.18-28].

«Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу», – писав Іван Огієнко. Педагог стверджував, що головний напрям виховання визначається народним характером, а виховний ідеал українського суспільства визначає національну свідомість, всебічно розвинену й освічену особистість. Тому він і розглядав питання розвитку національної освіти, формування потягу до доброчинності, окреслив умови для всебічного розвитку здібностей дітей, виховання гуманної особистості, виховного впливу на підростаюче покоління, родини, школи, позашкільних установ, церкви, які впливають на вироблення «любові до першобатьківщини, бережного ставлення до рідної мови» [3, с.274-280].

Мета статті – описати педагогічні й лінгвістичні умови формування мовної особистості та способи покращення комунікативної діяльності молодших школярів на початковому етапі навчання.

На думку Івана Огієнка, мова – це найкращий вихователь, бо завдяки їй формуються основи духовного світу дитини, тільки вона (мова) може забезпечити повноцінне життя особистості [9, с.56].

Пріоритетну роль у формуванні особистості Іван Огієнко відводить родині, яка є, на його думку, джерелом національного духу, високої свідомості й моралі. «Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина», – наголошував педагог [8, с.28]. Не менш важливою в І. Огієнка виступає й особа вчителя, людини, яка повинна виховати ту особистість, дати їй пріоритети в житті. Учений усвідомлював роль учителя, організатора й керівника в школі й тому вважав, що виховання, навчання і підготовка до майбутнього життя національно свідомих громадян залежить від рівня освіченості та педагогічної майстерності вчителя. У першу чергу, вважав І. Огієнко, необхідно виховувати українця в рідномовному оточенні [8, с.22].

Сучасні тенденції в оновленні курсу української мови націлюють на посилення практичного, комунікативного спрямування занять з рідної мови. Це, у свою чергу, має забезпечити формування мовної особистості – людини, яка вільно і легко висловлюється з будь-яких питань, виявляючи високий рівень мовної культури. Плекання мовної особистості, яка утверджуватиме статус української мови як державної і рідної, є одним з пріоритетних завдань, які поставлені перед вищою школою сучасним суспільством [6, с.21].

Звертаючись до концептів «мова» і «мовлення», зазначимо, що людина як мовна особистість є сполучним ланцюжком між мовою та культурою. Мова й мовлення є продуктом культури і невід'ємною її складовою. Мова обслуговує потреби суспільства через цілий ряд життєво важливих функцій, які практично реалізуються в мовленнєвій діяльності [1, с.42].

Пізнання мови на різних її рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному, словотвірному), на думку М.С. Вашуленка, є джерелом різнобічних знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення людини. Формування культури мови – одна з нагальних проблем сьогодення, не лише філологічна, лінгводидактична, а й соціальна, оскільки вона в той чи інший спосіб пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікації в сучасному світі. Мовлення може бути успішним, якщо воно спрямоване на досягнення визначених цілей. Основна умова породження мовлення – мотив, «потреба виразити в мовному висловленні який-небудь зміст» [2, с.11-14].

Мовленнєвий розвиток дитини є досить широким поняттям, яке охоплює рівень сформованості звуковимови, його відповідності загальноприйнятим орфоепічним нормам української мови, обсяг словникового запасу і граматичну організацію мовлення. Мовлення учнів розвивається, якщо вони набувають здатності розуміти лексичне і граматичне значення слова, словосполучення, речення, тобто якщо запам'ятовується матеріальна оболонка відповідного мовного знака і правильно співвідноситься з явищем позамовної реальності [1, с.50]. За умови правильних методичних підходів, належної організації і навчально-методичного процесу навчання рідної мови в початкових класах в учнів успішно формуються вміння слухати і розуміти почуте, висловлюватися, вступати в діалог і полілог.

Виходячи з того, що мовлення – це діяльність, яка передбачає використання мови з метою спілкування, пізнання, впливу на інших людей, основна увага повинна приділятися мовленнєвій діяльності як в усній, так і в письмовій формі; цілеспрямовано вдосконалювати граматику мовлення учнів, учити їх сприймати і розуміти чуже мовлення, а також будувати висловлювання (тексти) відповідно до норм сучасної української мови [5, с.252-257]. Головною умовою успішності процесу формування граматично правильного мовлення є спеціальні організаційні зміст навчання, який ґрунтується на використанні певних форм взаємозв'язку мови і мовлення і створення культурного мовленнєвого середовища.

Навчально-мовленнєва діяльність учнів щодо опанування ними культури українського мовлення підпорядковується чотирьом напрямам:

- 1) засвоєння норм сучасної української літературної мови (орфоепічна та граматична правильність мовлення);
- 2) формування навичок активної роботи зі словом (точність, чистота, багатство мовлення);
- 3) формування вмінь діалогічного висловлювання (доречність, мовленнєвий етикет);
- 4) формування навичок монологічного мовлення (логічність, виразність).

Реалізація кожного з цих напрямів має відбуватися шляхом виконання спеціальних вправ, які допоможуть розвинути й удосконалити в учнів уміння оволодіти культурною мовленнєвою діяльністю, наприклад:

- слухання і розуміння текстів. Це передбачає й роботу над поясненням значень слів, уточнення їх, тобто засвоєння лексичної правильності;
- вимова слів згідно з орфоепічними нормами української мови;
- уживання слів у словосполученнях та реченнях – формування граматичної правильності мовлення.

Завдання до тренувальних вправ доцільно зорієнтувати на формування культури мовленнєвого спілкування як двох видів мовленнєвої діяльності (усної й писемної), що привчає школярів дотримуватися правил усного і писемного спілкування, використовувати інтонацію, міміку, жести з метою змістовнішого, емоційнішого оформлення своїх думок, збагачувати їхній словниковий запас,

увиразнювати мовлення в стилістичному відношенні. Спостереження, аналіз, продукування текстів різних стилів розвивають уявлення про такі найважливіші функції мови, як пізнавально-репрезентативну, інформаційно-вольову, дидактичну, естетичну, пізнавально-контактну. Зміст та завдання мовного матеріалу має відповідати принципам комунікативної цінності, доступності та системності, нести комунікативне і діяльнісно-змістове наповнення поряд із лінгвістичним і культурологічним аспектами; в певній єдності та послідовності відповідати необхідності формування основних комунікативних ознак культури мовлення.

Системність і різноманітність підготовчих і мовленнєвих вправ за змістом і формою виконання мають забезпечувати позитивну мотивацію навчальної діяльності, збуджувати пізнавальний інтерес учнів щодо оволодіння досконалим мовленням, виховувати повагу до української мови як державної; свідоме ставлення до норм, притаманних системі сучасної української літературної мови.

У процесі виконання мовних вправ у школярів формуються вміння свідомо використовувати граматичні одиниці відповідно до їх функціонального призначення, що суттєво впливає на розвиток мовленнєвих умінь, оскільки, спираючись на розуміння функцій, в учнів формувалися вміння правильно вживати ту чи іншу форму як у плані граматичного оформлення, так і в плані функціонально-комунікативного призначення.

Важливу роль у формуванні граматично правильного мовлення покликані зіграти вчитель початкової школи, його ерудиція, глибокі знання законів вербальної і невербальної комунікації, походження виразів мовленнєвого етикету, стійких сполучень слів, що містять оцінку невербального спілкування, його методична підготовка, зокрема вміння створювати уявні ситуації спілкування та добирати практичний матеріал з метою відпрацювання навичок культури спілкування молодших школярів. На думку Івана Огієнка, рідна школа – як найсильніше джерело вивчення й консервації рідної мови. Тому «громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні одиниці й морально міцні характери» [9, с.26], відтак, національно свідоме громадянство має забезпечити: закладання рідномовних шкіл, навчання в школах соборною літературною мовою, зразковий добір книжок для шкільної бібліотеки, підручну бібліотеку кожної школи для вивчення рідної літературної мови з необхідними граматиками, словниками, довідковими книжками і мовними журналами, закладання серед учнів «Гуртків плекання рідної мови» і урядження «Свята рідної мови». Народ, позбавлений рідних шкіл, зауважував учений, позбавлений тим найсильнішого двигуна свого духовного розвитку й засуджується на культурне і національне каліцтво [9, с.36]. На переконання І. Огієнка, «людина кожна – то перлина» [9, с.42], морально-етичний світ якої складають такі опредмечені поняття, як совість, правда, милосердя, чесність, добропорядні вчинки, любов, добро, повага до іншої людини. Опанування школярами змістом цих та протилежних моральній спрямованості понять у процесі спеціального навчання і виховання сприяє формуванню в них моральних чеснот і виробленню відповідних норм поведінки, які виявляються у спілкуванні з іншими людьми, у власній моральній діяльності, в різних видах діяльності загалом. Свідомий та вмотивований вибір дій, учинків, які відповідають або ж суперечать існуючим у суспільстві нормам моралі, на думку І. Огієнка, визначається рівнем розвитку когнітивної сфери школяра, ступенем усвідомлення ним таких понять, як добро і зло: «Розуміння добра і зла – найбільший розум» [7, с.84].

Кожен інтелігент, на думку Івана Огієнка, має «виховувати» в своїй родині не тільки соборну літературну мову, але й добру літературну вимову, оскільки добра літературна вимова – ознака інтелігентності людини, вона «зцемен-

товує народ у свідому націю і надає йому почуття одності, де б він не жив і до якої держави не належав би» [3, с.274-280].

Таким чином, розвиток мовлення, формування комунікативної компетенції необхідні для вміння контролювати правильність і доцільність своїх висловлювань, а також для вільного володіння мовою. А це, в свою чергу, допомагає особистісному розвитку учня. Тому вчитель особливу увагу має звернути на всебічний розвиток та виховання особистості молодших школярів шляхом формування в них повноцінних мовленнєвих умінь, використовуючи багатство української мови, знання про побут, звичаї, традиції етикету спілкування українського народу.

Список використаних джерел:

1. Варзацька Л.О. Рідномова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах : монографія / Л.О.Варзацька. – 2-е вид., доп., удосконалене. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. – 312 с.
2. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – №1 – С. 11-14.
3. Гуманістичні погляди Івана Огієнка щодо виховання особистості дитини / Н.М. Мирончук // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієво) : зб. наук.праць / за ред. проф. П.Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 274-280.
4. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова // Дивослово. – 1997. – №7. – С. 18-28.
5. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова / М.В. Леонова. – К. : Вища школа, 1983. – С. 252-257.
6. Луценко В.І. Методика вивчення повнозначних частин мови на функціонально-стилістичних засадах в основній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В.І. Луценко. – Херсон : Херсон. держ. ун-т. 2009. – 21 с.
7. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – Вінніпег, 1949. – С. 370.
8. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – Львів : Фенікс, 1995.
9. Огієнкові афоризми і сентенції / зібрав і впорядк. З. Тіменик. – Львів : Ін-т народозн. НАН України, 1996. – 96 с.

The article deals with pedagogical and linguistic conditions of forming language personality and ways of improving junior pupils' communicative activity at the primary stage of study. The author reveals the aspects of forming correctness of speech, describes the ways of improving pupils' speech culture and teacher's practical preparedness for work with children. New trends of school linguistic education promote the intensification of practical orientation of the process of acquiring native language and organization of work at linguistic theory according to the interests of pupils' speech development. The cultivation of language personality confirming the status of the Ukrainian language as an official and native one is a foreground task of higher education set by current society.

Key words: language personality, language culture, speech culture, communicative activity, native language, pedagogical activity, pedagogical mastery, professional activity, grammar correctness, connected speech.

Отримано: 23.03.2017 р.